

Kur'an Açısından Bir İletişim Engeli Olarak "Gürültü"

Prof. Dr. Abdurrahman Kasapoğlu

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı

abdurrahman.kasapoglu@inonu.edu.tr

Özet:

"Gürültü", iletişim sürecini olumsuz yönde etkileyen, iletişimin kesintiye uğramasına sebep olan, doğruluğunu, güvenilirliğini azaltan, kaynağın amaçladığı mesajı bozan, mesajın algılanmasında bilgi kaybı meydana getiren, iletilerin gönderilmesini ve alınmasını önleyen, iletilerde değişiklik ve sapmalara yol açan, iletişime müdahale ederek iletişim kanallarını tıkayan, iletişim düzenini rahatsız eden, görevini zorlaştıran bir olgudur. Böylesine ciddi etkileri olan gürültü engelini Kur'an mesajlarının iletilmesinde de engel teşkil edebileceği düşünülmüştür. Yüce Allah ilâhî mesajların insanlara iletilmesini engellemek için kasıtlı olarak oluşturulan gürültü engellerine dikkat çekmiş ve müminlere, Kur'an mesajlarının iletilmesine engel teşkil edebilecek tutum ve davranışlardan uzak durmaları konusunda uyarı ve yönlendirmelerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gürültü, iletişim, Kur'an, dinlemek, susmak.

Abstract:

"The Noise" As An Obstacle To Communication From Koranic Standpoint

"The noise" is a phenomenon which influences the communication process negatively, gives rise to interruption of communication, decreases its accuracy and reliability, spoils the message transmitted by the source; damages to the perception of the message, produces loss of knowledge in apprehension of the message, prevents the message from being transmitted and received properly, creates distortions and alterations in the message, plugs the communication channels through interfering in communication, disturbs the communication order, and complicates it's task. The noise obstacle, which seems to have such serious effects, might create a difficulty in conveying Koran's messages as well. Allah the Almighty has called attention to the noise obstacles which were intentionally created with the aim of preventing Koran's messages from being transmitted to human beings. Therefore, Allah has warned the believers that they should keep away from the attitudes and behaviors that could constitute an obstacle to the transmission of Koran's messages appropriately.

Key Words: Noise, Communication, Koran, Listening to, Remaining Silent.

Giriş

Yüce Allah tarafından ilâhî mesajları tebliğ etmekle görevlendirilen peygamberler, bu mesajları iletirlerken çeşitli iletişim engelleriyle karşılaşmışlardır. Peygamberlerin

bir iletişim faaliyeti olan tebliğ sırasında iletişim engeliyle karşılaşmaları, Kur'an âyetlerine de konu olmuştur.

Hz. Muhammed'in Kur'an mesajını insanlara iletmeye çalıştığı ortam ve koşullarda, Mekkeli müşrikler, onun insanlarla iletişim kurmasını, ilâhî mesajları insanlara ilemesini engellemeye çalışmışlardır. Mekkeli Müşriklerin ilâhî mesajın insanlara ulaşmasını engelleme çabasını tasvir eden Kur'an, onların "gürültü"yü amaçlarına ulaşmak için başvurdukları yollardan biri olarak seçtiklerini anlatmıştır. Nüzûl ortamına gittiğimizde Mekkeli müşriklerin ilk bakışta fiziksel gürültüye başvurarak peygamberin insanlarla iletişimini engellemeyi amaçlamışlardır. Mekkeli müşriklerin "gürültü" engelini kullanarak Hz. Muhammed'in tebliğ faaliyetinin önüne geçme çabaları Fussilet sûresinin 26. âyetine konu olmuştur. Araştırmamızda "gürültü"nün ilâhî mesajların iletilmesinde engel olarak kullanıldığı açık bir şekilde tasvir eden Fussilet sûresinin 26. âyetini esas alacağız. Âyetin ifade ve anlatım biçimini, müfessirlerin yorumlarını dikkate alarak müşriklerin oluşturmak istedikleri gürültü engelini boyutlarını anlamaya çalışacağız.

Kur'an'da "gürültü" olgusunu tasvir eden âyetlere geçmeden önce iletişim biliminde, gürültünün tarifini, iletişimi engelleyen gürültünün geniş ve dar anlamda ifade ettiği manaları izah edeceğiz. Bu verilerle Kur'an'ın iletişim engeli olarak "gürültü"ye dair verdiği ipuçlarını mukayese edeceğiz.

Müfessirler Fussilet sûresinin 26. âyetini yorumlarken, A'râf sûresinin 204. âyetine göndermede bulunmuşlardır. Çünkü Fussilet sûresinde iletişimin engellenmesi için yapılması istenen şeylerin zıddı yani iletişimin önündeki engellerin kaldırılması bu âyette (7/204) ele alınmıştır. Biz de araştırmamızda Fussilet sûresinin 26. âyetinin yorumu mahiyetinde A'râf sûresinin 204. âyetinin yorumuna da yer vereceğiz.

I. İletişim Biliminde "Gürültü"

Gürültü, haberleşmenin doğruluğunu ve güvenilirliğini azaltan herhangi bir unsurdur; iletişimde istenilmeyen belirsizlikleri içine alır. İletişim sisteminde kaynağın amaçladığı mesajı bozan ya da algılanmasına zarar veren, bir başka deyişle alıcının, mesajı kaynağın anlamasını istediği biçimde anlamasına engel olan herhangi bir şeydir. Gürültü, kaynak birimin gönderdiği mesaj ile hedef birimin aldığı mesaj arasında "fark" oluşmasına yol açan, iletişim sembollerine yapılmış eklenti veya bu sembollerdeki kodlama hatasıdır. Gürültü, kaynak ile alıcı arasındaki mesaj alışverişi sırasında, kanallarda

meydana gelen karışıklıklar, iletişim sürecini engellemeye yönelik istenmeyen durumlardır.¹

Gürültü, iletişim sürecini olumsuz yönde etkileyen, içten gelen anlamaya dayalı ve zihinsel bir direnme, önyargı, öfke, ilginin dağılması, gönderici ya da alıcının haberleşme becerisinin yetersizliği, haberleşme kanalının hatalı seçimi, kodlama ve kod çözmede yapılan hatalar gibi şeyler olabilir. Yine dıştan gelen, çevreden kaynaklanan fiziksel nedenlere bağlı bir engelleme şeklinde de gelişebilir. İletişimde olumsuz etkisi olan faktörler genel / geniş anlamda gürültü olarak nitelenir. İletişimde gürültü, hem fiziksel anlamda hem de algılama anlamında kullanılabilir. Gürültü, kalabalık nedeniyle ortaya çıkan mekânîk bir durum olabileceği gibi, dinleyicinin zihninin farklı meselelerle meşgul olması gibi psikolojik de olabilir. Gürültü kavramının anlamı, kaynak tarafından aktarıldığı halde, alınan tüm sinyalleri, ya da niyet edilen sinyalin doğru biçimde kodlanmasını güçleştiren şey anlamına gelecek biçimde genişletilmiştir.²

Gürültü, haberleşmenin bütün unsurları içerisinde bulunabilir; iletişim sisteminin bütün unsurlarını içerebilir. İletişim modelinde gürültü sadece kanalda ortaya çıkar diye bir algılama söz konusu olabilmektedir. İletişimi olumsuz yönde etkileyen gürültünün tek bir kaynağı yoktur. Aslında gürültü, kanaldan, izleyiciden, göndericiden ya da iletinin kendisinden kaynaklanabilir.³

¹ Herbert G. Hicks, **Örgütlerin Yönetimi: Sistemler ve Beşeri Kaynaklar**, Çev. Osman Tekok ve diğerleri, Yurhan Kitabevi, Ankara, 1979, I/443; Josph L. Massie, **İşletme Yönetimi**, Çev. Şan Özalp ve diğerleri, Bizim Kitabevi, Eskişehir, 1983, 93; Doğan Cüceloğlu, **Yeniden İnsan İnsana**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, 74; Erol Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1998, 279; Salih Güney, **Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimler Sözlüğü**, Ankara, 1998, 125; Nuri Bilgin, **Sosyal Psikoloji Sözlüğü**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, 292; Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınevi, Ankara, 1995, 149-150; Feyzullah Eroğlu, **Davranış Bilimleri**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1995, 214; Ahmet Haluk Yüksel, "İletişim Kavram ve Tanımı", **Genel İletişim**, Editör: Uğur Demiray, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2006, 22; Gönül Budak, Gülay Budak, **Halkla İlişkiler**, Barış Yayınları, İzmir, 2000, 85; Göksel Ataman, **İşletme Yönetimi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2001, 422.

² John Fiske, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev. Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996, 24; Teresa Easler, Chuck Easler, **İnsanlara Ulaşmak**, Çev. Savaş Şenel, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2005, 117; Merih Zılloğlu, **İletişim Nedir**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996, 240; Recep Tayfun, **Etkili İletişim ve Beden Dili**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, 16; Selma Karatepe, **Örgütlerde İletişim-Güdülenme İlişkisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, 60; İrfan Erdoğan, **İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, 94; Halil Can, **Organizasyon ve Yönetim**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, 283; Ataman, 422.

³ Ahmet Yatkin, **Halkla İlişkiler ve İletişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, 105; Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, 279; Salih Güney, **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, 271; Fiske, 24; Cüceloğlu, 74; Zılloğlu, 241.

Kanal, mesajın alıcıya iletildiği yol ya da araçlardır. Kanalda mesajın doğru olarak iletilmesini engelleyen bazı aksaklıklar, fiziksel parazitler olabilir. Kanal veya araç olarak kullanılan cihazlardan kaynaklanan birtakım mekânîk engeller vardır. Bunlara kanal gürültüsü adı verilir. Kanal içinde ortaya çıkan gürültü, kaynağın isteği dışında aktarıcı ile alıcı arasındaki sinyale eklenen her şeydir. Sesin bozulması, telefon konuşmasındaki hışırtı, radyo sinyalindeki parazit (sinyali bozan statik elektrik), ya da televizyon ekranındaki karlanma ya da görüntü kaymaları, kısacası iletişim araç ya da gerecinin görüntüyü / sesi iyi vermemesi kanal içinde ortaya çıkan gürültüye örnek verilebilir. Bunlar mekanik kanallarda ortaya çıkan arıza ve aksaklıklardır. Dinleyiciler arasında gürültü olması ya da konuşma salonunun dışından yüksek ses ve uğultunun gelmesi, konuşmacının ses tonunu iyi ayarlayamaması da kanaldan kaynaklanan engellerdir.⁴

Bunlar fiziksel gürültü kaynaklarıdır. Fiziksel engeller iletilerin gönderilmesini ve alınmasını önleyen ya da azaltan çevresel etkenlerdir. Fiziksel çevrenin verdiği rahatsızlıklar, iletişim sürecinin engelidir. Bunlar, fiziksel uzaklık, zaman sınırı, iletişim ortamındaki aşırı sıcaklık, soğukluk, havanın nemli olması, kötü ışık düzeni, dikkat dağıtıcı gürültüler ve bunlara benzer engelleyicilerdir. Dış / fiziksel faktörler olarak nitelenen bu tür etmenler arasında mesajın oluşumu ve sunumu aşamasında parazit meydana gelmesi, mesajın kanalda deforme olması sayılabilir. Fiziksel gürültü, kanalda yer alır, sinyal ya da mesajın fiziksel iletimine müdahale eder. İletişim kanallarını tıkayan ve çevreden kaynaklanan etkenlere örnek olarak teknik sorunlar veya alt yapıyla ilgili aksaklıklar verilebilir. Yoldan geçen arabaların fren sesleri, uçak sesi, konuşma sesini bastıran ağlama, öksürme, bilgisayarın çalışırken çıkardığı ses, fiziksel gürültü örneklerinden sayılır. Ağlayan çocuğun sesinden dolayı karşısındaki kişinin konuşmasını iyi duymayan kişinin iletişimde fiziksel gürültünün varlığından söz edilebilir. Sınıfta ders yaparken, dışarıdan gelen yoğun bir trafik uğultusu, iş makinelerinin çıkardığı sesler, evde iki kişi konuşurken radyodan / televizyondan çıkan yüksek frekanstaki müzik sesi, iletişimi olumsuz yönde etkileyen, iletişimde belirsizliği artıran gürültü örnekleridir. Büronuzda birisiyle görüşürken açık olan pencereden itfaiye araçlarının siren sesleri duyulduğunda

⁴ Erol Eren, **Yönetim ve Organizasyon**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1998, 331; Zeyyat Sabuncuoğlu, **İşletmelerde Halkla İlişkiler**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1996, 27; Ruhi Selçuk Tabak, **Sağlık İletişimi**, Literatür Yayınları, İstanbul, 1999, 27; Akif Ergin, **Öğretim Teknolojisi: İletişim**, Anı Yayıncılık, Ankara, 1998, 224-225; Mustafa Köylü, **Psiko-Sosyal Açısından Dinî İletişim**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003, 36; Fiske, 24; Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, 279; Bilgin, 292; Zillioğlu, 240; Erdoğan, **İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş**, 94; Kicks, I/443.

ikiniz de sesi duymamış gibi davranıp bütün dikkatinizi görüşme üzerine yoğunlaştırmaya çalışsanız da, iletişimin kesintiye uğraması kaçınılmazdır.⁵

Fiziksel gürültüde bir tür ses kirliliğinden söz edebiliriz. Ses kirliliği, iletişime, bilginin duyulmasına mani olan engellerdendir.⁶ Fiziksel gürültüden başka, semantik / anlamsal gürültü⁷ ve “nöro-fizyolojik gürültü”den⁸ bahsedilir.

Gürültünün iletişim sürecinde teknik bir engel olduğu konusunda ağırlıklı bir kanaat bulunmasına rağmen, psikolojik faktörler de “gürültü” olgusu içerisinde değerlendirilmiştir.⁹

Psikolojik ve sosyokültürel faktörler gürültüye kaynaklık edebilir. İnançları, tutumları, dünya görüşleri, toplumsal değerleri, geçmiş tecrübe ve alışkanlıkları, kişisel amaçları, kişilik yapısı, ihtiyaçları, yargı ve saplantıları ya da içinde bulunduğu duygusal durum nedeniyle hedef birim kaynağın söylediklerinden farklı bir anlam çıkarır ya da onları değişik biçimde yorumlarsa psikolojik gürültünün varlığından söz edilebilir. İnsanların bir mesajı değerlendirmesi, deneyimlerine, yaşantılarına, inanç sistemlerine bağlıdır. Özellikle yoruma fazlasıyla imkân veren mesajların algılanmasında kişiselliğin payı büyüktür. Aşırı heyecan, şiddetli sevinç ve korku gibi ruhsal durumlar, tarafgirlik kaynağa ya da hedefe yönelik olumsuz tutumlar ve önyargılar, stereotipler mesajın an-

⁵ Keith Davis, **İşletmede İnsan Davranışı**, Çev. Kemal Tosun ve diğerleri, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1982, 514; Metin Işık, **İletişimden Kitle İletişimine**, Mikro Yayınları, Konya, 2000, 91; Fran Sayers ve diğerleri, **Yöneticilikte İletişim**, Çev. Doğan Şahiner, Rota Yayınları, İstanbul, 1993, 12; Hasan Tutar, **Örgütsel İletişim**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2003, 90; İlder Akat ve diğerleri, **İşletme Yönetimi**, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1994, 281; Önder Barlı, **Davranış Bilimleri**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2007, 106; Massie, 93; Teresa Easler, Chuck Easler, 117; Cüceloğlu, 74; Tayfun, 17; Mutlu, 150; Zılhoğlu, 240; Eroğlu, 214; Yüksel, 22; Güney, **Davranış Bilimleri**, 271; Gönül Budak, Gülay Budak, 85.

⁶ Geybulla Geybullayev Ramazanoğlu, **Yönetimin Esasları**, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını, Isparta, 2002, 138.

⁷ Vericinin kullandığı terimlerin, amaçladığı anlamların alıcı tarafından doğru bir şekilde kavranamaması semantik / anlamsal gürültü meydana getirir. Alıcı mesajı yanlış çözebilir veya mesaja yanlış anlam yükleyebilir. Bu, alıcının kişisel ve duygusal özelliklerinden, kod bilgisinden kaynaklanan gürültü çeşididir. Anlamsal gürültünün en aşırı biçimi, farklı dilleri konuşan kimseler arasında devreye girer. (Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, 279; Bilgin, 292; Mutlu, 150)

⁸ Diğer bir iletişim engeli de, fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıklardır. Hedefin fizyolojik ve psikolojik rahatsızlığı iletişimin kişisel engelidir. Kulağı ağır işittiği için karşısındaki kişinin konuşmasını yeterince işitemeyen kimsenin iletişimindeki gürültü, hedef birimin alıcısından kaynaklanır. Bu tür bir işitme bozukluğuna iletişim biliminde “nöro-fizyolojik gürültü” adı verilir. İşitme, görme bozukluğu, zihinsel engeller, konuşma bozuklukları, açlık, yorgunluk gibi durumlar, nöro-fizyolojik gürültü kaynaklarıdır. “Nöro-fizyolojik gürültü”, hedef birimde yani alıcıda yer alan gürültüdür. (Salih Güney, **Yönetim ve Organizasyon**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, 287; Cüceloğlu, 74; Zılhoğlu, 241; Güney, **Davranış Bilimleri**, 271; Tutar, 90)

⁹ Yatkın, 105.

lamını bozar ve psikolojik açıdan gürültü meydana getirirler. Bütün bunlar iletişimi engelleyen, insanlar arasında psikolojik uzaklığa neden olan içsel faktörlerdir ve insanların toplumsal değerlerinden kaynaklanırlar. Örneğin, kişiler belirli önyargılara sahip iseler, belirli kaynaklardan gelecek olan mesajları ya hiç algılamayacaklar ya da göndericinin kastettiğinden farklı bir şekilde anlayacaklardır. Psikolojik gürültü, gönderici ile alıcı arasında bilginin alım ve işleme süreçlerinde bozulmalara yol açar. İnsanlar arasında anlamların değiş tokuşu anlamına gelen iletişim, kültürel farklılıklar tarafından da engellenir. Kültürel yaşamdan kaynaklanan farklılıkları, tarafların bilgi düzeyleri de sosyolojik açıdan gürültü oluştururlar. Farklı yaşam biçimleri, kültürel çevre arasındaki köklü ayrımlar, ortak yaşantının azlığı kültürel engeller meydana getirir.¹⁰

Gürültünün zararlarına gelince; iletişim ortamını etkileyen en önemli durumlardan birisi gürültüdür. Gürültü etkeninin iletişim sürecinde çok olumsuz yanları vardır ve özellikle sözlü iletişimi olumsuz etkileyen bir faktördür. Gürültüde iletişim düzeni rahatsız edilir. Gürültü, haberleşmenin sağlığını ve kesinliğini azaltır; iletişimin kötü işlemesine ya da tümüyle engellenmesine neden olur. Mesajın iletilmesinde ve algılanmasında belirsizliklere sebebiyet verir; iletilen işaretlerde değişiklik ve sapmalara yol açar. Gürültü nedeniyle mesajın iletilmesinde "bilgi kaybı" meydana gelir. Yüz yüze gürültülü bir ortamda görüşme yapılırsa, telefon görüşmelerinde parazit varsa, verici ile alıcı arasında mesaj alışverişi tam ve sağlıklı olarak yapılamaz. Gürültü çoğaldıkça iletişim zorlaşır. Etkin ve tam bir haberleşmenin olabilmesi için gürültü unsurunun önemle ve özenle ele alınması gerekir. Gürültü engelini aşmanın en iyi yolu, gürültüye neden olan faktörü ortadan kaldırmaktır. Örneğin, kötü bir telefon bağlantısı, telefonla yeniden arayarak ya da oda içerisindeki fiziksel gürültü kaynağını ortadan kaldırarak, açık olan pencereyi kapatarak giderilebilir. Gürültü engelini aşmanın yollarından birisi, iletişim kurulan kanalın gürültülü olmamasına özen göstermektir. İletişim kanalında gürültü varsa, iletişimden uzak durulabilir, kanalın gürültüden arınması beklenebilir.¹¹

¹⁰ Demet Gürüz, Emet Gürel, **Yönetim ve Organizasyon**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, 340; Cüceloğlu, 74-75; Bilgin, 292; Mutlu, 150; Tayfun, 17; Tabak, 26-27; Zıllıoğlu, 241; Karatepe, 60; Güney, **Davranış Bilimleri**, 271; Gönül Budak, Gülay Budak, 85; Tutar, 91, 96; Akat ve diğerleri, 281; Barlı, 106.

¹¹ Stuart Sillars, **İletişim**, Çev. Nüzhet Akin, Ankara, 1995, 34; Mehmet Tikici ve diğerleri, **Örgütsel Davranış**, Fatih Ciltevi, Malatya, 1998, 94; Merih Zıllıoğlu, Ahmet Haluk Yüksel, **İletişim Bilgisi**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1994, 39; Hasan Tutar ve diğerleri, **Genel ve Teknik İletişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, 50; M. Şerif Şimşek ve diğerleri, **Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1998, 85; İrfan Erdoğan, **İletişimi Anlamak**, Erk Yayınları, Ankara, 2002, 95; Orhan Erdem, **Duygusal İletişim ve Beden Dili**, Yakamoz Yayınları, İstanbul, 2009, 65; Tayfun,

Gürültü, belli bir ortamda çalışan kimselerin kendilerinin ve başkalarının seslerini algılamalarını önleyen bir maskeleyen işlevi görür. Bu gibi hallerde çalışma ortamının gürültüsü, çalışanların normal sesleriyle iş görmelerini engeller.

İnsan ilişkilerinin bozulmasının temelinde genellikle psikolojik gürültü yer alır. Boşanmaların, kavgaların arkasında çoğunlukla yanlış anlama ve yorumlamalar, bir başka deyişle psikolojik gürültü vardır.¹²

II. "Gürültü"nün Kur'an'da İletişim Engeli Olarak Ele Alınışı

İnkârcılar Hz. Muhammed'in Kur'an mesajını insanlara iletmesini engelleyebilmek için "gürültü"yü bir başa çıkma yöntemi olarak kullanmışlardır. Kur'an mesajının insanlara iletiildiği ortamlarda fiziksel gürültüler meydana getirerek Kur'an'ın dinlenmesini engellemek istemişler, dolayısıyla da insanların onun mesajlarından etkilenmelerini önlemeyi hedeflemişlerdir. Kur'an'da müşriklerin "gürültü" engeli oluşturduklarını anlatan "ve'lğav fihi" ifadesinin açıklamaları, konuyla ilgili âyetin indiği ortamda müşriklerin tutum ve davranışları hakkında aktarılan rivayetler yani âyetin nüzül koşulları açık bir şekilde fiziksel gürültünün varlığından söz etmektedir:

*"İnkâr edenler dediler ki: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin, o okunurken gürültü edin, belki galip gelirsiniz." O inkâr edenlere şiddetli bir azap tattıracağız ve onları, yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız. O Allah düşmanlarının cezası, ateştir. Âyetlerimizi inkâr etmelerinin cezası olarak onlara orada sürekli kalma yurdu vardır."*¹³

Yüce Allah, önceki âyetlerde Âd, Semûd ve diğer kavimlerin inkârcılıklarını haber verdikten sonra, burada Mekkeli müşriklerin Kur'an'ı yalanlamalarını konu edinmiştir.¹⁴

Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik etmeyip küfür ve şirk içerisinde yaşayanlar, Kur'an'dan yüz çevirenler, birbirlerine "lâ tesmaû li hâze'l-Kur'ân" yani "bu Kur'an'ı dinlemeyin" diye tavsiyede bulunmuşlardır. O, okunurken sükût etmeyin, Muhammed onu kıraat ederken dinlemeyin, kabullenmeyin, ona ilgi gösterip dikkatinizi vermeyin, itaat edip emirlerine boyun eğmeyin, tesiri altında kalmamak için dikkatinizi

---

16; Zilloğlu, 240; Karatepe, 60; Erdoğan, *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*, 94; Gönül Budak, Gülay Budak, 85; Can, 283; Tutar, 99.

¹² Güney, *Davranış Bilimleri*, 272.

¹³ Fussilet, 41/26-28.

¹⁴ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, XV/232; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., III/121.

/ ilginizi ondan başka yöne çevirin demişlerdir. "Lâ tesmaû" ifadesine, "itaat edip emirlerine boyun eğmeyin", manasının verilmesine gelince, bu anlam "semi'tü" (duydum) fiilinin "eta'tü" (itaat ettim) manasında kullanılmasına dayanılmıştır.¹⁵

Hz. Muhammed'in getirdiği Kur'an mesajı, Mekkeli müşriklerin, inançlarına, dünya görüşlerine, toplumsal değerlerine, yaşantılarına ters düşmüştür. Mekkeli müşrikler, Hz. Muhammed'e ve Kur'an mesajına olumsuz bir tutumla, önyargıyla yaklaşmışlardır. Hz. Muhammed ile Mekkeli müşrikler arasında psikolojik bir uzaklaşma, soğukluk meydana gelmiştir. Oluşan bu ortamı, psikolojik gürültü olarak niteleyebiliriz. Hz. Muhammed'in Kur'an aracılığıyla önerdiği, davet ettiği yaşam biçimi, Mekkeli müşriklerin yaşam biçiminden, kültürel yapısında köklü bir şekilde farklılık arzemiştir. İşte bu köklü ayrılıklar ve ortak yaşantının azlığı kültürel engel meydana getirmiştir. Kur'an mesajıyla Mekkeli müşrikler arasında psikolojik ve sosyo-kültürel faktörlerin gürültüye yol açtığını söyleyebiliriz. Kur'an'ı dinlemeye ve başkalarının da onu dinlemesine tahammülleri olmayan Mekkeli müşriklerin bu tutumları, onların ilâhî mesajlara karşı önyargıyla yaklaştıklarını, olumsuz tutum beslediklerini gösterir.

Âyette geçen "lâ tesmaû" yani "dinlemeyin" ifadesinin, kabullenmeyin, itaat etmeyin, ilgi göstermeyin manalarına geliyor olması, Mekkeli müşriklerle Kur'an mesajı arasında psikolojik ve sosyolojik gürültünün / engelin mevcut olduğunu göstermektedir. Nitekim bu psikolojik ve sosyolojik gürültünün / iletişim engelinin ifade edilmesinin ardından âyette fiziksel gürültüden söz edilmesi anlamlıdır.

Müşrikler, "ve'lğav fîhi" yani o okunurken gürültü edin, seslerinizi yükseltin, ıslık çalın, alkış tutun, hurâfe sözlerle onun okunuşuna mukabelede bulunun, peygamberin sözlerini anlaşılmasız kılın, Kur'an'ı okumaktan alıkoyun, manzûmeler okuyun, zarar vermeye yönelik anlamsız şeyler konuşun, bunlara benzer şeyler yapın. Bu şekilde hiç kimse onları duymaz, anlamaz; siz de okuyanı şaşırtabilir, insanları okunan âyetlerin

¹⁵ Fahreddîn er-Râzî, **et-Tefsîru'l-Kebîr**, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1997, IX/558; el-Kurtubî, XV/232; Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Mâverdî, **en-Nüket ve'l-Uyûn**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, tsz, V/178; Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995, IV/636; İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Dâru'l-Ma'rîfe, Beyrut, 1997, IV/105; el-Kâdi Nâsiruddîn el-Beyzâvî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II/352; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, **Tefsîru'l-Kâsimî**, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1994, VI/152; Ahmed Mustafâ el-Merâğî, **Tefsîru'l-Merâğî**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, VIII/361; Abdurrahman İbn Nâsır es-Sa'dî, **Teysîru'l-Kerîmî'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, 694; Vehbe ez-Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-Münîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991, XXIV/218; es-Sâbûnî, III/121; Ömer Nasuhi Bilmen, **Kur'ani Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, VII/3197.

tesirinden kurtarabilir, onun ruhtar üzerindeki tesirini ortadan kaldıracabilirsiniz, demişlerdir. Müfessirler tarafından “ve’lğav fıhi” ifadesinin, Kur’an’ı inkâr edin, ayıplayın, gözden düşürün, ona düşmanlık gösterin manasına geleceği de dile getirilmiştir.¹⁶

Müşriklerin “ve’lğav fıhi” ifadesiyle dile getirdikleri yöntem, uygunsuz bir ağız dalaşından başka bir şey değildir. Onlar Kur’an’a karşı ellerinde delil ile mücadele etmekten, kanıtlarla ona karşı çıkabilmekten aciz kalmışlardır. Son çare olarak Kur’an hakkında “lağv” a başvurmuşlardır.¹⁷ Fiziksel gürültü konusunu işlerken vermiş olduğumuz örneklerin bir benzerini, Mekkeli müşriklerin Kur’an mesajını önlemek için sergilemiş oldukları tavırlarında da görüyoruz. Müşrikler, Hz. Peygamberin Kur’an mesajını tebliğ etmede kanal olarak kullandığı kendi sesini parazitler oluşturarak bozmaya çalışmışlardır. Kur’an mesajının ulaştırılmasında kullanılan sesin iyi ve anlaşılır bir şekilde duyulmasına mani olmuşlardır. Kur’an mesajının insan sesiyle iletmeye çalışıldığı ortamlarda gürültü çıkararak, daha yüksek seslerle uğultu meydana getirerek ilâhî kelâmın iletildiği iletişim kanalını işlevsiz kılmayı ummuşlardır. Kur’an mesajının sunumu esnasında oluşturulan bu dikkat dağıtıcı sesler, uğultular, gürültüler, fiziksel gürültü olarak tanımlanmaktadır. Mekkeli müşrikler, Kur’an’ın içerdiği bilgilerin insanlar tarafından kavranamaması için, bir tür ses kirliliği oluşturmuşlardır. Bu tür fiziksel gürültüler, kanalda mesajın iletilmesini engeller, iletilerin gönderilmesini ve alınmasını önler, mesajın fiziksel iletimine müdahalede bulunur ve iletişimi kesintiye uğratar. Gürültünün bu tür işlevlerinin farkında olan müşrikler, Kur’an mesajının iletiminde “gürültü” faktörünü kendi amaçları doğrultusunda kullanmışlardır.

Yine müşrikler, “leallekum tağlibûn” yani “belki galip gelirsiniz”, Kur’an’ın okunmasını, anılmasını bastırır, susturur, dinlenmesine engel olur, kalpleri ondan uzaklaştırır, İslâm’ın yayılmasına, duyulmasına, aşikâr olmasına imkân tanımamış, Hz. Muhammed’in mesajının ve çalışmalarının üzerini örtmüş, perdelemiş, dinine galip gelmiş olursunuz. Kur’an’ın kalpleri fethetmemesini, insanların beğenisini kazanmamasını sağlarsınız. Eğer bir kimsenin Kur’an dinlemek istediğinde onu dinlemesine engel olursanız, doğal olarak o kişi onu dinleyememiş olur. Dinlemeyince de onu anlamaz ve ona tâbi olmaz. Böylece kurmuş olduğunuz tuzak, yapmış olduğunuz plan işe yarar. Arzu

¹⁶ Ebu’l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi’t-Tenzil*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995, IV/192; el-Kurtubî, XV/232; el-Mâverdî, V/178; eş-Şevkânî, IV/636; İbn Kesîr, IV/105; el-Merâğî, VIII/361; es-Sa’dî, 694; ez-Zuhaylî, XXIV/218; es-Sâbûnî, III/121; Bilmen, VII/3197.

¹⁷ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, Dâru’ş-Şurûk, Kahire, 1997, V/3120.

ettiğimiz, ulaşmak istediğimiz gaye işte budur.¹⁸ "Leallekum tağlibûn" ifadesi, Mekkeli müşriklerin, "gürültü"yü Kur'an mesajının yayılmaması için bir yöntem olarak kullandıklarını anlatmaktadır. Kur'an mesajının dinlenmesi, ardından da benimsenip kabul edilmesi, toplumdaki halihazırdaki inanç ve dünya görüşünün ortadan kalkması demektir. Kur'an karşısında, batıl inanç ve dünya görüşlerini, akılcı, bilişsel ve eğitsel yöntemlerle koruyamayacaklarını anladıkları için, gürültü kirliliğinden ve karışıklıktan medet ummuşlardır.

Hz. Peygamber, Kur'an'ın âyetlerini insanların rahatlıkla duyabileceği ortamlarda okuyarak insanları aydınlatmaya çalışmıştır. O Mescid-i Haram'da Kur'an okuduğu zaman, mümin olsun kâfir olsun insanlar ona kulak vermişlerdir. Okunan Kur'an'ın insanların ruhları üzerinde olumlu tesirleri olduğu görülmüştür. Mekkeli müşrikler, Kur'an'ın gündün güne insanların gönüllerine işlediğini, bilhassa gençlerin onun çekiciliğine kapıldıklarını görmüşlerdir. Onlar Kur'an'ın lafzı ve manası etkili / mükemmel bir kelâm olduğunu, onu tebliğ edenin yüce bir kişiliğe, etkileyici bir hitabet tarzına sahip bulunduğunu anlamışlardır. Kur'an'ı dinleyen kişilerin onun lâfızlarının çekiciliğine kapıldıklarını, manalarının tesiri altında kaldıklarını, onu kabul etmenin aklın bir gereği olduğu yargısına vardıklarını, sonunda ona boyun eğip itaat ettiklerini farketmişlerdir. Kur'an'ın i'câzı karşısında aciz kalmışlardır. Kur'an'ın hem kendileri hem de toplum üzerindeki baskın gelen tesiri karşısında çaresiz duruma düşmüşlerdir. İnsanların kalplerinin Kur'an'a meyiletmesinden endişe duymuşlardır. Bilhassa müşriklerin ileri gelenleri, halkı baskı altına alarak onların Kur'an dinlemelerine izin vermemişlerdir. Buna rağmen Peygamber'in dini tebliğ etmesine ve ona iman edenlerin sayısının artmasına mani olamamışlardır. Sözlü müdahalelerle Kur'an'ın nurunu söndüremeyeceklerini fark etmişlerdir.¹⁹

Âyetin nüzûl ortamı şu şekilde tasvir edilebilir: Mekkeli müşrikler, birbirlerine Kur'an'ı dinlememeyi, başkalarının da okunan Kur'an'ın etkisi altında kalmalarını engellemek için ise Kur'an okunurken gürültü çıkarmalarını, asla susmamalarını, böylece

¹⁸ ez-Zemaşerî, IV/192; Ebû Muhammed Abdulhak İbn Ğâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, V/13; eş-Şevkânî, IV/636; el-Beyzâvî, II/352; el-Kâsimî, VI/152; el-Merâğî, VIII/361; ez-Zuhaylî, XXIV/218; es-Sâbûnî, III/121; Bilmen, VII/3197.

¹⁹ Ebû Mansûr Muhammed İbn Muhammed İbn Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2004, IV/374; er-Râzî, IX/558; el-Kurtubî, XV/232; İbn Atıyye, V/13; Kutub, V/3120; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, V/183; Bilmen, VII/3197; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, VIII/136; M. Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yayınevi, Ankara, 2006, II/202.

onun işitilmesine ve anlaşılmasına mani olmalarını öğütlemiştir. Hz. Muhammed'in söylediklerini dinlememek ve başkalarının da dinlemesini önlemek için ortak bir karara varmışlardır. Hz. Peygamber, Mekke'de iken Mescid-i Haram'da inkârcıların dinlemele-ri ve iman etmeleri ümidiyle yüksek sesle Kur'an okuduğu zaman, çevresine toplanıp onu dinleyenleri müşrikler kovup dağıtmışlardır. İçlerinden bazılarını, "Muhammed Kur'an okurken yanında gürültü yapın, ıslık çalın, bağırın, çağırın, yaygara kopartın, alkış tutun, anlamsız şeyler söyleyin, şiir okuyun ki sesi duyulmasın, Kur'an kıraatı in-sanlar için anlaşılır olmaktan çıkartılsın, insanlar onu dinleyip de etkisi altına girmesin-ler" diye görevlendirmişlerdir. Muhammed'e ve onun dinine bu şekilde galip gelebile-ceğimizi, onun davasını etkisiz hale getirebileceğimizi ve kendi dinimizin kalıcı olmasını sağlayabileceğimizi umuyoruz, demişlerdir. İslâm davetinden yüz çevirmekle kalmamış-lar, onu engellemek için kurulabilecek tuzakların en amansızını kurmuşlardır. Ebû Cehil gibi inkârcılar, insanların uyanmalarına meydan vermemek için, kendileri gibi dinsizlere böyle tavsiyelerde bulunmuşlardır: "Muhammed okumaya başlar başlamaz, onun yü-züne karşı bağırın / sesinizi yükseltin ki, ne dediği anlaşılmasın." demişlerdir. Hz. Pey-gamber Kur'an okurken, onu insanlara tebliğ ederken her fırsatta ıslık çalmışlar, gürültü etmişler, çığlık atmışlar, secili sözler sarfetmişler, "recez" denilen kısa şarkılar söylemiş-ler, anlamsız sesler çıkararak onun mesajını örtmeye çalışmışlardır. Mâlik İbn Nadr'ın yaptığı gibi, İsfendiyâr ve Rüstem'in hikâyelerini anlatmışlardır. Peygamberin sözlerini karıştırma, bozma, anlaşılmaz kılma işini, o, namazda ve namaz dışında iken Kur'an okuduğu zaman gerçekleştirmişlerdir. Ona ancak böyle engel olabileceklerini düşün-müşlerdir. Böyle bir yöntem kullanarak Allah'ın gönderdiği peygamberin çağrısını en-gelleyebileceklerini ümit etmişlerdir. Böylece, Hz. Peygamber Kur'an okumaya başladığı-nda hiç kimse onun sesini duymasın diye gürültü yapmak müşriklerin uyguladıkları bir taktik olmuştur.²⁰

İnkârcılar Kur'an mesajının iletildiği ortamlarda, insanların dikkatini çekecek al-ternatif mesaj vasıtaları oluşturmaya çalışmışlardır. Örneğin, şiir okumuşlar, secili sözler söylemişler, şarkılar terennüm etmişler, çeşitli hurafeler, hikâyeler anlatmışlardır. Kur'an'ın okunduğu, mesajlarının iletildiği ortamda, aynı anda araya farklı, dikkat çeke-ceğini düşündükleri iletileri sokmuşlardır. Okunan Kur'an'a değil de, insanların başka

²⁰ el-Mâtürîdî, IV/374; er-Râzî, IX/559; el-Kurtubî, XV/232; İbn Atıyye, V/13; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991, III/336; Ebû Bekr Câbir el-Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, IV/573; el-Merâğî, VIII/361; Kutub, V/3120; ez-Zuhaylî, XXIV/218; es-Sâbûnî, III/121; el-Mevduûdî, V/183; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz., VI/4199; Bilmen, VII/3197; Ateş, VIII/136; II/202.

şeylere yönelmelerini sağlamaya uğraşmışlardır. Dinleyicilerin zihinlerini Kur'an'ın dışında farklı meselelerle meşgul etme, oyalama taktiği geliştirmişlerdir.

Mekkeli Müşriklerin bütün bu çabaları boşa gitmiştir, sonunda Kur'an galip gelmiştir. Çünkü o üstünlüğün ve galibiyetin sırrını kendinde taşımaktadır. O, hakır / gerçektir; inkârcılar onun etkisini ortadan kaldırmak için ne kadar gayret gösterirse gösterebilirler, o mutlaka galip gelir.²¹

Allah, müşriklerin Kur'an'ın okunuşu karşısındaki tutum ve davranışlarını tasvir ettikten sonra onları şiddetli bir azap ile tehdit etmiştir. Kur'an'a düşmanlık eden kâfirlerden intikam alacağını ifade eden açıklamalarda bulunmuştur. Yüce Allah ilâhî mesaja karşı âyette (41/26) anlatılan olumsuz tutumu takınanlara, Kur'an ile alay edenlere, onun dinlenmesine karşı çıkanlara, insanları onu dinlemekten alıkoyanlara asla hafiflemeyen ve kesintisiz olan şiddetli / çetin bir azap tattıracak, onları yaptıkları işlerin en kötüsüyle cezalandıracaktır. Bu âyetler, okunmakta olan Kur'an'ın ihlâline çalışanlar hakkında büyük bir tehdidin varlığını ortaya koymaktadır. İlâhî mesajları inkâr eden Allah düşmanlarının cezası, sürekli olarak kalacakları cehennemdir.²²

Âyette, azap ile tehdit edilen kimselerin / kâfirlerin Kur'an'ın dinlenmesine engel olan ve başkalarına da Kur'an okunurken "lâğv" yapmalarını tavsiye eden kâfirler olabileceği gibi, genel manada bütün kâfirler olabileceği de söylenmiştir.²³

"Cezâen bimâ kânû bi âyâtinâ yechadûn" yani "âyetlerimizi inkâr etmelerinin cezası olarak" ifadesinde geçen "cuhûd", "lağv" olarak yorumlanmıştır. Bir başka deyişle "inkâr", "okunan Kur'an'ı gürültü yaparak bastırmak" olarak anlaşılmıştır. Çünkü müşrikler Kur'an'ın edebî üstünlüğünü, i'câzının sınırsızlığını görmekteydiler. Onu dinleyenlerin iman etmelerinden endişelenmekteydiler. O yüzden bu fâsit / sonuçsuz kalacak yolu yani Kur'an okunurken gürültü yapmaya ihtiyaç duymuşlardır. Âyette müşriklerin "cuhûd"u yani inkârcılığı zikredilmiştir. "Cuhûd" ise, "lağv"ın yani Kur'an'ı dinlemeye engel olmanın sebebidir. Âyette sebep olan zikredilmiş, sebep olunan ise kastedilmiş olabilir.²⁴

²¹ Kutub, V/3120.

²² İbn Kesîr, IV/106; ez-Zuhaylî, XXIV/218; es-Sâbûnî, III/122; Bilmen, VII/3197; Ateş, VIII/136-137.

²³ ez-Zemahşerî, IV/192; el-Beyzâvî, II/352.

²⁴ ez-Zemahşerî, IV/193; er-Râzî, IX/559; eş-Şevkânî, IV/637; el-Beyzâvî, II/353; el-Kâsimî, VI/153; es-Sâbûnî, III/122.

Bu âyetler (41/26-27), okunmakta olan Kur'an'a saygı gösterilmesine, ona saygısızlık manasına gelebilecek tutum ve davranışlardan uzak durulması gerektiğine işaret etmektedir. Kur'an okunurken ondan huşû duymayan, onu tefekkür etmeyen kimselerin dikkatini çekmektedir. Nitekim Yüce Allah müminlere Kur'an'ı dinlemeyi ve o okunurken susmayı, müşriklerin yaptığının aksine davranmayı emretmiştir:²⁵ *"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki, size rahmet edilsin."*²⁶

Müfessirler, *"İnkâr edenler dediler ki: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin, o okunurken gürültü edin, belki galip gelirsiniz."* (Fussilet, 41/26) âyetini, *"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki, size rahmet edilsin."* (A'raf, 7/204) âyetiyle tefsir ettikleri gibi, bunun tersini de yapmışlardır yani A'raf sûresi 204. âyeti de Fussilet sûresi 26. âyetle açıklamışlardır. Fussilet sûresinde Müşrikler, *"bu Kur'an'ı dinlemeyin"* derken, Allah A'râf sûresinde, *"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin"* demektedir. Yine Fussilet sûresinde Müşrikler, *"o okunurken gürültü edin"* derken, Allah A'râf sûresinde, *"Kur'an okunduğu zaman susun"* buyurmaktadır.

A'raf sûresi 203. âyetinde Kur'an'ın konumunun üstünlüğü, insanlara yol gösterici ve rahmet olarak Allah tarafından vahyedildiği belirtilmiştir: *"(Ey Muhammed!) Onlara (istedikleri) bir âyet getirmediğin zaman (alay ederek) derler ki: "Onu (da) bir yerlerden derleyip toplasaydın ya." De ki: "Ben ancak Rabbinden bana vahyedilene uymaktayım. Bu (Kur'an âyetleri), Rabbinizden gelen basiretlerdir (Gönül gözlerini aydınlatan nurlardır). İman edecek bir topluluk için bir hidayet kaynağı ve bir rahmettir."* Sonra gelen âyette ise, Kur'an'ın yol göstericiliğinden ve rahmet oluşundan faydalanabilmenin yolları gösterilmiştir. 204. âyette, müminlere, Allah'ın kelâm sıfatının bir eseri olan Kur'an okunurken yüceltme, edep, tevazu, saygı ve hürmet ifadesi olarak susmalarını, ona karşı saygılı olmalarını, manalarını anlayabilmeleri ve öğütlerini düşünebilmeleri için onu can kulağıyla, huzur ve huşû

²⁵ İbn Kesîr, IV/105-106; el-Merâğî, VIII/361; ez-Zuhaylî, XXIV/219; Bilmen, VII/3197.

²⁶ A'râf, 7/204; Kur'an'da bir âyette daha *"yestemiüne"* ve *"ensitü"* kelimeleri yan yana gelmiştir. Burada, okunan Kur'an'ın muhatabı olan cin topluluğu Kur'an'ı dikkatle dinlemiş ve o okunurken susmuştur: *"Bir zaman cinlerden bir topluluğu Kur'an dinlemek üzere sana yöneltmiştik. Ona geldiklerinde birbirlerine: "Susun" dediler. Okuma bitirilince de uyarıcılar olarak kavimlerine döndüler. Ey kavimimiz, dediler, biz Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden sonrakini doğrulayan, Hakka ve doğru yola götüren bir Kitâb dinledik."* Cinler, okunmakta olan Kur'an'a, Mekkeli müşriklerin tam tersi bir tutumla yaklaşmışlardır. Onlar *"Kur'an'ı dinlemeyin"*, cinler ise okunan Kur'an'ı ilgiyle dinlemişlerdir. Mekkeli müşrikler, Kur'an okunurken *"gürültü yapın"* derken, cinler *"susun!"* demişlerdir. Cinler Yüce Allah'ın, *"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki, size rahmet edilsin."* emrinin gereğini yerine getirmişlerdir. (Ahkâf, 46/29-30)

içerisinde dinlemeleri, dinlemekten alıkoyacak meşguliyetlere karşı direnmeleri emredilmiştir. Kur'an ancak bu şekilde insanların gönüllerine tesir eder.²⁷

Yüce Allah müminlerden, okunan Kur'an'ı âyetlerin manalarını anlayabilmeleri, öğütlerinden ibret alabilmeleri, ondan istifade edebilmeleri, ihtiva ettiği hüküm ve değer yargıları üzerinde düşünebilmeleri, sunmuş olduğu hakikatleriyle amel etmeleri için dikkat ve ilgiyle dinlemelerini, susmalarını istemiştir. "İstimâ" yani "dinlemek", Kur'an'ın muhtevasını kabul etmeyi ve bu kabulün gereklerini yerine getirmeyi gerektirir. Allah insanlara Kur'an okunurken onun üzerinde akıl yürütebilmeleri, düşünebilmeleri için susmalarını, sükûnet ve huşû içerisinde bulunmalarını, gürültü etmemelerini emretmiştir. Kur'an okunurken susmak onu iyi dinlemeye imkân sağlar. Kur'an okunurken susan ve onu dinleyen kimsenin basireti açılır, onu anlama ve onun üzerinde düşünebilme imkânına sahip olur. Nitekim Kur'an'ı anlayan ve ondan öğüt alan kimse, iman ve amele yönelir. Bu sayede ilâhî rahmet ve nimete ulaşır.²⁸

Birisi diğerine hitap ettiği zaman muhatabın konuşanı dinlemesi aklın gereğidir. İnsan ilişkilerinde bile, birinin konuşması sırasında susmamak, dinlememek saygısızlık kabul edilir. Eğer Yüce Allah insanlara bir hitapta bulunursa, O'nu dinlemek her şeyden daha önceliklidir. Kur'an beşer sözü olmadığı için onu normal bir kitap olarak görmek gerekir. O okunurken susup dinlemek, Allah sözüne karşı gösterilen saygının ifadesidir. İşte bu yüzden Allah, Kur'an okunduğu zaman onu dinlemeyi ve susmayı emretmiştir.²⁹

Kur'an dinlerken ilâhî kelâma gerekli saygı gösterilmeli, vakar ve huşû içerisinde olunmalıdır. Söz konusu saygı ve huşuyu bozacak söz ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Kur'an okuyan kimse kendini Allah'ın huzurunda kabul etmeli, Kur'an'ı anlamaya engel oluşturan unsurlardan uzak olarak onu okunmalıdır. Her şeyden önce zihni meşgul edecek, okunan âyetlerin anlaşılmasına sebep olabilecek ortamlardan uzak durmalı, sakin ve sessiz bir yer tercih etmelidir. Zira gürültülü ortamlarda dikkat dağılacağı için düşünerek ve ruhunu kavrayarak Kur'an okumak mümkün olmaz. Herhangi bir sebepten dolayı kişi okuduğunu duyamıyor, yüzüne okurken okuduğunu göremiyor, oku-

²⁷ İbn Kesir, II/291; Burhânuddîn Ebu'l-Hasen İbrahim İbn Ömer el-Bikâî, *Nazmu'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyati ve's-Süver*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 2006, III/178; el-Kâsimî, III/686; Ateş, III/435.

²⁸ el-Bikâî, III/178; İsmâil Hakkî İbn Mustafâ el-Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, III/320; el-Merâğî, III/475; Ebu't-Tayyib Siddîk İbn Hasen İbn Ali el-Hüseynî el-Kanûcî, *Fethu'l-Beyân fi Makâsidi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 1999, II/640; ez-Zuhaylî, IX/229; Yazır, IV/2360.

²⁹ el-Mâtürîdî, II/323-324; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001, VII/453.

duklarının idrakine varamıyorsa, o haldeyken okumaya devam edilmeyebilir. Söz konusu sebepler arasında ortamdan kaynaklanan fiziksel engeller, yorgunluk, rahatsızlık yahut herhangi bir sıkıntıdan kaynaklanan ilgisizlik gibi psikolojik engeller sayılabilir.³⁰

Peygamberimiz, birçok kimsenin aynı anda Kur'an okuduğu, başkalarının yüksek sesle konuşarak gürültü yaptığı ortamlarda Kur'an okunmasını doğru bulmamıştır. Mescid-i Nebevide sahabilerin gürültü ile Kur'an okunmalarına tepkisel bir tarzda yasaklama getirmiştir: "Her şeyi işiten Rabb'inize münâcâta bulunuyorsunuz. Sesinizle birbirinizi rahatsız etmeyiniz. Biriniz Kur'an okurken başkalarının okumasını tesir altına almasın."³¹

Âyette (7/204) geçen *istimâ'* kelimesi *sem'* kelimesinden daha belîğdir. *İstima'*, kasıt ve niyetle, ilgi ve dikkat göstererek, duyuların kavrama amacıyla konuşulan söze yönelmesiyle gerçekleşir. *Sem'* kasıt ve yönelme olmadan yapılan dinlemedir. Her *müstemi'* aynı zamanda *sâmi'* olabilir. Ama her *sâmi'* *müstemi'* olmayabilir. "İnsât" yani susmak ise, *istimâ'* yani dinlemek için sukut etmektir. Böylece okunanı tamamen kavrayabilmek için herhangi bir engel kalmaz. *İstima'* ve *insât* eylemini gerçekleştiren yani dikkatle dinleyip susan kimse söyleneni kolaylıkla anlar ve değerlendirir.³²

Yüce Allah, "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki, size rahmet edilsin." âyetinde, müminlere Kur'an'ı saygı ile dinlemeyi emretmiştir. İnkâr edenler ise, "Bu Kur'an'ı dinlemeyin, o okunurken gürültü edin, belki galip gelirsiniz." diyerek Kur'an okunurken saygısızlık etmişlerdir. Allah, müminlerden Kureyş kâfirlerinin "Bu Kur'an'ı dinlemeyin, o okunurken gürültü edin, belki galip gelirsiniz." sözlerinde ifade ettikleri şekilde davranılmamasını istemiştir. Müslümanlara bu konuda müşriklere benzememelerini emir buyurmuştur. Kur'an okunduğu zaman susup dinlemeyenler, kâfirlerin dediğini (41/26) yerine getiren insanların durumuna düşmüş olurlar. A'raf sûresinin 204. âyeti, Müşriklerin "Bu Kur'an'ı dinlemeyin, o okunurken gürültü edin, belki galip gelirsiniz." şeklindeki sözlerine cevap mahiyetinde nazil olmuştur.³³

³⁰ Bedrüddîn Muhammed İbn Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, 1972, I/475; Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, 194; İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, M.Ü. İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1984, 112; Ali Akpınar, *Kur'an Niçin ve Nasıl Okunmalı*, Uysal Kitabevi, Konya, 1998, 76.

³¹ Ebû Dâvûd, *Salât*, 315.

³² el-Bursevî, III/320; Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîr'l-Menâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 1999, IX/304.

³³ İbn Kesîr, II/291-292; el-Kâsimî, III/686; Kutub, III/1424; Ateş, III/435-436; Bayraklı, VII/454.

Yüce Allah, İnkârcıların "Bu Kur'an'ı dinlemeyin, o okunurken gürültü edin, belki galip gelirsiniz." tarzındaki uygunsuz sözlerini aktardıktan sonra, bunun zıddı olan uygun, olumlu davranışı yani Kur'an okunurken onu dinlemeyi, susmayı emretmiştir. Böylece insanların Kur'an'ın pek çok yönden eşsizliğine, i'câzının sınırsızlığına vakıf olmalarını sağlamayı amaçlamıştır. Nitekim İslâm dininin insanlar arasında yayılması, insanların imanlarının olgunlaşması, Kur'an'ın okunması ve dikkatlice, tefekkür amacıyla dinlenmesi sayesinde mümkün olmuştur. Oysa Mekke'nin önde gelen müşrikleri, Fussilet sûresinde anlatıldığı gibi, insanların Kur'an dinlemesine mani olmak suretiyle peygamberi inkâr ermişler, onun davetine engel olmuşlardır.³⁴

Mevdudî'ye göre, "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki, size rahmet edilsin." hitabının gerçek muhatabı müşriklerdir. Burada Yüce Allah onlara şöyle seslenmektedir: Kur'an okunduğu zaman taassup inadınızdan Kur'an'a karşı sağır ve dilsiz kesiliyorsunuz. Onu hiç kimse dinlemesin diye gürültü çıkartıyorsunuz. Kur'an'a karşı takınmış olduğunuz bu olumsuz tavrı terk edin. Onu dikkatle dinleyin ve içerdiği mesajlar üzerinde düşünün. Kur'an'ı tanıdığınız ve ona yakınlaştığınız oranda kalpleriniz aydınlanacak ve Rabb'inizin merhametinden pay alacaksınız.³⁵

Müfessirlerin geneli, A'raf sûresinin 204. âyetinin muhatabı olarak müminleri işaret etmişlerdir. Bu âyette müşriklere hitap edilmediğini gösteren açık bir kanıt da yoktur. Nitekim Mevdûdî âyetin muhatabının müşrikler olduğunu ve müşriklere ne şekilde mesaj verilmiş olabileceğini izah etmeye çalışmıştır. Bu iki görüşü uzlaştıracak olursak, âyetteki hitap müminler ve müşrikler için ayrı manalar taşır. Âyet müminlerden, müşrikler gibi olmamalarını, aksine Kur'an'ı dikkatle dinleyip susmalarını ister. Müşriklerden de, inat, taassup ve önyargılarını bir yana bırakıp Kur'an'ı dikkatlice dinlemelerini ve onun yol göstericiliğinde nasiplerini almalarını ister. Burada müşriklerden istenen sadece fizyolojik gürültü yapmayı bırakmaları değil, aynı zamanda Kur'an ile aralarında soğukluk, uzaklık oluşturan psikolojik gürültü engelini de aşmalarıdır.

Sonuç

"Gürültü", iletişim sürecini olumsuz yönde etkileyen, iletişimin kesintiye uğramasına sebep olan, doğruluğunu, güvenilirliğini azaltan, kaynağın amaçladığı mesajı bozan, algılanmasına zarar veren, mesajın algılanmasında bilgi kaybı meydana getiren,

³⁴ er-Râzî, V/441; Reşîd Rızâ, IX/459.

³⁵ el-Mevdudî, II/121.

iletilerin gönderilmesini ve alınmasını önleyen, iletilerde değişiklik ve sapmalara yol açan, iletişime müdahale ederek iletişim kanallarını tıkayan, iletişim düzenini rahatsız eden, görevini zorlaştıran bir olgudur. Böylesine ciddi etkileri olan gürültü engelini Kur'an mesajlarının iletilmesinde de engel teşkil edebileceği görülmüştür. Yüce Allah ilâhî mesajların insanlara iletilmesini engellemek için kasıtlı olarak oluşturulan gürültü engellerine dikkat çekmiştir. Yine Allah, müminlere, Kur'an mesajlarının iletilmesine engel teşkil edebilecek tutum ve davranışlardan uzak durmaları konusunda uyarı ve yönlendirmelerde bulunmuştur.

Gürültünün her çeşidinden uzak bir şekilde Kur'an mesajının dinlenmesi, onun algılanmasına, değerlendirilip benimsenmesine kapı aralayacaktır. Peygamberlerin ve ilâhî mesajların gönderiliş amacı, bu mesajları insanlara benimsetebilmektir. Yüce Allah ilâhî mesajların iletimi sırasında çıkmış ve çıkabilecek olan gürültü engeli konusunda Kur'an'da müminleri bilgilendirmiş ve uyarmıştır. Müminlerden, ilâhî mesajları iletirken, çıkması muhtemel gürültü engelini de hesaba katmalarını, bunlarla başa çıkabilecek yöntemler geliştirmelerini istemiştir.

Özellikle dini değerleri tebliğ konusunda çaba gösterenler, din eğitimi verenler, Kur'an öğretiminde olası gürültü faktörünü göz önünde bulundurmalıdırlar. Her zaman iletişim ortamında gürültü engeliyle karşılaşabilir, fakat bunların çoğunu önemsemeyebiliriz. Fakat Kur'an'ın okunduğu ortamları gürültüden arındırmaya özen göstermek gerekir.

Âyetler (41/26; 7/204) dolaylı olarak Kur'an dinleme adabını öğretmektedir. Müminlere, ilâhî kelâmı dinledikleri, Rablerinin kendileriyle konuştuğu bilinciyle Kur'an dinleme alışkanlığı kazandırmayı ima etmektedirler.

Günümüzde Kur'an tilâvet edilen ortamlarda iletişim cihazının beklenmedik bir anda çalan alarm sesi fiziksel gürültü oluşturabilmektedir. Çeşitli vesilelerle düzenlenen davetlerde Kur'an tilâvet edilmesi, bazı davetlilerin konuşma sesleri arasına karışabilmektedir. Bazı mabetlerin çevrelerindeki yoğun trafik ve benzeri gürültüler, Kur'an tilâvetine odaklanmayı zorlaştırabilmektedir. Bazı bilinçsiz insanların, yüksek sesli taşıt müzikleriyle cadde ve sokaklardaki insanları rahatsız etmeleri yetmiyormuş gibi, bu şekilde mabetlerin yanından geçerken de rahatsızlık verdikleri bir gerçektir. Burada örnek olarak verdiğimiz gürültü ortamları kasıtlı olarak Kur'an sesini bastırmayı, ilâhî mesajın dinlenmesini engellemeyi amaçlayan oluşumlar değildir. Bununla birlikte bu tür gürültü ortamları da sonuçta Kur'an'ın dinlenmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla

Kur'an dinlemeyi zorlaştıran her türlü gürültü ortamlarını önlemek, müminleri bu konuda bilinçlendirmek gerekmektedir. Fussilet sûresi 26. ve A'râf sûresi 204. âyetleri, bu bilinci canlı tutmayı tavsiye etmektedir.

Kaynaklar

- Akat, İlder ve diğerleri, **İşletme Yönetimi**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1994.
- Akpınar, Ali, **Kur'an Niçin ve Nasıl Okunmalı**, Uysal Kitabevi, Konya, 1998.
- Ataman, Göksel, **İşletme Yönetimi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2001.
- Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991.
- Barlı, Önder, **Davranış Bilimleri**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2007.
- Bayraklı, Bayraktar, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Beyzâvî, el-Kâdi Nâsiruddîn, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Bikâî, Burhânuddîn Ebu'l-Hasen İbrahim İbn Ömer, **Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Süver**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 2006.
- Bilgin, Nuri, **Sosyal Psikoloji Sözlüğü**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, **Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Budak, Gönül, Budak, Gülay, **Halkla İlişkiler**, Barış Yayınları, İzmir, 2000.
- Bursevî, İsmâil Hakkî İbn Mustafâ, **Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut.
- Can, Halil, **Organizasyon ve Yönetim**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002.
- Cezâirî, Ebû Bekr Câbir, **Eyseru't-Tefâsîr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Cüceloğlu, Doğan, **Yeniden İnsan İnsana**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Çetin, Abdurrahman, **Kur'an İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- Davis, Keith, **İşletmede İnsan Davranışı**, Çev. Kemal Tosun ve diğerleri, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1982.
- Duman, M. Zeki, **Beyânu'l-Hak**, Fecr Yayınevi, Ankara, 2006.
- Easler, Teresa, Easler, Chuck, **İnsanlara Ulaşmak**, Çev. Savaş Şenel, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Endelûsî, Ebû Muhammed Abdulhak İbn Gâlib İbn Atıyye, **el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Erdem, Orhan, **Duygusal İletişim ve Beden Dili**, Yakamoz Yayınları, İstanbul, 2009.
- Erdoğan, İrfan, **İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- Erdoğan, İrfan, **İletişimi Anlamak**, Erk Yayınları, Ankara, 2002.
- Eren, Erol, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1998.
- Eren, Erol, **Yönetim ve Organizasyon**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1998.
- Ergin, Akif, **Öğretim Teknolojisi: İletişim**, Anı Yayıncılık, Ankara, 1998.
- Eroğlu, Feyzullah, **Davranış Bilimleri**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1995.
- Fiske, John, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev. Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.
- Güney, Salih, **Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimler Sözlüğü**, Ankara, 1998.
- Güney, Salih, **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

- Güney, Salih, **Yönetim ve Organizasyon**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- Gürüz, Demet, Gürel, Emet, **Yönetim ve Organizasyon**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.
- Hicâzî, Muhammed Mahmûd, **et-Tefsîru'l-Vâzih**, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991.
- Hicks, Herbert G., **Örgütlerin Yönetimi: Sistemler ve Beşeri Kaynaklar**, Çev. Osman Tekok ve diğerleri, Turhan Kitabevi, Ankara, 1979.
- Işık, Metin, **İletişimden Kitle İletişimine**, Mikro Yayınları, Konya, 2000.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.
- Kanûcî, Ebu't-Tayyib Sıddîk İbn Hasen İbn Ali el-Hüseynî, **Fethu'l-Beyân fi Makâsidi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 1999.
- Karaçam, İsmail, **Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kaideleri**, M.Ü. İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1984.
- Karatepe, Selma, **Örgütlerde İletişim-Güdülenme İlişkisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.
- Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, **Tefsîru'l-Kâsimî**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- Köylü, Mustafa, **Psiko-Sosyal Açından Dinî İletişim**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003.
- Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed, **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Kutub, Seyyid, **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1997.
- Massie, Josph L., **İşletme Yönetimi**, Çev. Şan Özalp ve diğerleri, Bizim Kitabevi, Eskişehir, 1983.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed İbn Muhammed İbn Mahmûd, **Te'vilâtu Ehli's-Sünne**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2004.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb, **en-Nüket ve'l-Uyûn**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- Merâğî, Ahmed Mustafâ, **Tefsîru'l-Merâğî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, **Tefhîmu'l-Kur'ân**, Çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989.
- Mutlu, Erol, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınevi, Ankara, 1995.
- Ramazanoglu, Geybulla Geybullayev, **Yönetimin Esasları**, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını, Isparta, 2002.
- Râzî, Fahreddîn, **et-Tefsîru'l-Kebîr**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997.
- Rızâ, Muhammed Reşîd, **Tefsîr'l-Menâr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 1999.
- Sa'dî, Abdurrahman İbn Nâsır, **Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996.
- Sabuncuoğlu, Zeyyat, **İşletmelerde Halkla İlişkiler**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1996.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- Sayers, Fran ve diğerleri, **Yöneticilikte İletişim**, Çev. Doğan Şahiner, Rota Yayınları, İstanbul, 1993.
- Sillars, Stuart, **İletişim**, Çev. Nüzhet Akın, Ankara, 1995.
- Şevkânî, Muhammed İbn Ali İbn Muhammed, **Fethu'l-Kadîr**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995.
- Şimşek, M. Şerif ve diğerleri, **Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1998.
- Tabak, Ruhi Selçuk, **Sağlık İletişimi**, Literatür Yayınları, İstanbul, 1999.
- Tayfun, Recep, **Etkili İletişim ve Beden Dili**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- Tikici, Mehmet ve diğerleri, **Örgütsel Davranış**, Fatih Ciltevi, Malatya, 1998.
- Tutar, Hasan ve diğerleri, **Genel ve Teknik İletişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.
- Tutar, Hasan, **Örgütsel İletişim**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2003.

- Yatkın, Ahmet, **Halkla İlişkiler ve İletişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz.
- Yüksel, Ahmet Halûk, "İletişim Kavram ve Tanımı", **Genel İletişim**, Editör: Uğur Demiray, Pegem Yayınları, Ankara, 2006.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizit-Tenzîl**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed İbn Abdullah, **el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Mısır, 1972.
- Zıllıoğlu, Merih, **İletişim Nedir**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Zıllıoğlu, Merih, Yüksel, Ahmet Haluk, **İletişim Bilgisi**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1994.
- Zuhaylî, Vehbe, **et-Tefsîru'l-Münîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991.